

RECENSIONER

Schoug, Fredrik: *På trappans första steg. Doktoranders och nydisputerade forskares erfarenheter av akademien*. Studentlitteratur, Lund 2004. 213 s. ISBN 91-44-03678-7.

”Det är skönt att bli gammal. Att vara ung var för djävligt.” Hjalmar Söderbergs bevingade ord går som en underström i Fredrik Schougs studie av doktorandtillvaron. Doktorandtiden framstår som en passage märkt av intellektuellt förtryck, institutionell osäkerhet och bristande självkänsla. Den främsta belöningen är att det finns en väg ut, att bli gammal och erkänd med en egen position och plattform inom systemet.

Boken är skriven utifrån en medveten positionering, ett ”underifrånperspektiv” på akademien. Det är mycket angeläget eftersom så mycket av forskningen – uppskattningsvis upp emot två tredjedelar – faktiskt utförs av doktorander. Inom många områden är det i realiteten doktoranderna som bär upp forskningen, medan seniorforskare huvudsakligen ägnar sig åt ledning och administration av de vetenskapliga aktiviteterna. Detta till trots är det professorerna som dominerar debatten om forskningens villkor. I Schougs studie kommer en grupp till tals som annars sällan hörs och som sällan tar till orda i den forskningspolitiska debatten, vilket bara det ger anledning att tilldela boken pionjärstatus.

Mer specifikt har sextioåttio doktorander och nydisputerade från ämnena etnologi, sociologi, statsvetenskap och litteraturvetenskap vid universiteten i Umeå och Lund intervjuats. Frågorna och analysen kretsar kring begreppet ”karriär” inom universiteten och hanteringen av normer, regleringar, krav och förväntningar som ställs på forskare idag. Socialisationsprocessen är ett annat centralt tema, med inriktning mot att förstå vägen in i akademien och genom systemet. Teoretiskt hämtar studien inspiration i bl.a. Pierre Bourdieus analys av det akademiska systemets sociala former, och särskilt hur belöningsystemet fungerar som en reproduktionsmekanism.

Den kraftfulla expansionen av forskarutbildningen under de senaste decennierna har skapat en onad mångfald av livs- och arbetsformer inom doktorandgruppen.

Allra tydligast syns detta kanske för den ”övergångsgeneration” som kommit in i en utbildning som i princip varit vidöppen men som efter 1997 års forskarutbildningsreform hamnat i ett hårdstrukturerat system. Denna säregna blandning av öppenhet och stängning har skapat turbulens både på system- och individnivå, särskilt inom humaniora och samhällsvetenskap, där många känt sig kallade men få varit utvalda. Inom dessa områden har intresset för forskarutbildning varit särskilt stort, kanske på grund av de begränsade möjligheterna att snabbt komma ut på arbetsmarknaden efter grundexamen. Samtidigt har utkomstmöjligheterna som doktorand varit begränsade. Villkoren för att bli färdig tycks också ha varit tämligen usla, med impressionistiska handledarinsatser och en allmänt sett oorganiserad syn på doktorandprocessen. Dessutom verkar flertalet färdiga doktorer vara inställda på att stanna i systemet när de väl blivit klara med sina avhandlingar, vilket kan synas paradoxalt givet de inte alldeles lysande erfarenheterna av akademiska miljön. Alternativet att söka sig utanför tycks dock än mindre lockande. Det finns, skriver Schoug, föga intresse bland doktoranderna att söka sig ut i samhället men inte heller någon genuin efterfrågan av doktorernas kunskaper i detta omgivande samhälle. Akademien har blivit deras öde, i nöd och kanske också lite grann i lust. Vägen in i forskarutbildningen präglas också av en viss indolens, något som bara sker. Den processen tycks sedan fortsätta efter disputationen.

Schoug studerar de doktorander inom ämnen och områden där polariseringen är som starkast – mellan dem som får tjänst eller annan försörjning och de som ställs utanför. Detta egenartade försörjningssystem, som länge försvarades kraftfullt av doktorandernas företrädare, inbjuder till att skapa motsättningar och skiktning mellan olika doktorander, och kamp om en position i miljön. Det forskarutbildningssystem som var verksamt fram till för bara några år sedan var öppet, men i gengäld var möjligheterna till försörjning begränsade. Idag är försörjningen tryggare men inträdet i systemet svårare. Ännu mer begränsade var och är naturligtvis möjligheterna att stanna inom akademien efter disputationen, åtminstone

för den som tänker sig att ägna tiden åt att forska. Det är knappast förvånande att ett sådant system föder bitterhet och cynism, särskilt bland dem som har svårt att hävda sig och som tar sig fram i marginalen av systemet.

Den forskarutbildningsmodell som Schoug dokumenterar har egentligen aldrig tillämpats utanför humaniora och samhällsvetenskap. Det hade varit intressant att studera verklighetsbilder bland doktorander inom andra områden. En inte ovanlig arbetsmodell inom naturvetenskap, teknik och medicin är att nydisputerade forskare arbetar parallellt med doktorander inom samma projekt, ofta med den nydisputerade som biträdande handledare eller i vissa fall till och med som huvudansvarig. Dessutom bedrivs forskningen i större arbetslag, ofta med doktorander som samarbetar kring större material eller metoder. Skapar detta en annan form av inkludering och närhet mellan doktorand och institutionell miljö? Svaret är sannolikt ja, men det hade varit värdefullt att få frågan utredd.

Att konkurrensen hör till doktorandtiden är oomtvistligt och Schoug fångar in känslan av osäkerhet och otillräcklighet väldigt väl. Likaså tydliggör han de tvetydiga krav på originalitet och konformism som präglar socialisationen i forskarsamhället, med kraven att respektera strömfåran och traditionerna men samtidigt lämna ett eget bidrag. I analysen framträder också vikten av att som doktorand hamna i en grupp av jämbördiga för att därigenom ha en social miljö att falla tillbaka på. En häpnadsväckande observation är att seminariet – denna sammanhållande mekanism i den akademiska miljön – mer eller mindre övergetts av de disputerade och blivit en angelägenhet huvudsakligen för doktorander.

Konkurrenselementet försvinner dock inte när tjänster och positioner väl är på plats, vilket tycks föresväva författaren. Konkurrensen är hård också bland etablerade lärare och forskare, och medel och prestige tenderar att koncentreras till ett allt färre antal personer, miljöer och områden. Samtidigt är konkurrensen ett tveegat vapen. Det meritokratiska systemet kan faktiskt också fungera som hävstång för yngre forskare. Den brittiska pedagogen Mary Henkel har belyst effekterna av det s.k. RAE-systemet på akademisk identitet i det brittiska universitetssystemet. Research Assessment Exercise bygger på ett renodlat konkurrens- och meritokratiskt system, där forskningsresurser för en institution är avhängiga medarbetarnas vetenskapliga produktivitet mätt i publikationer i internationella tidskrifter. Effekten är en stark utslagning av lågproduktiva enheter, men också ökade möjligheter för yngre forskare att etablera

sig i ett tidigare hierarkiskt och låst system. Kvalitetsgranskningen har slagit undan benen på forna tiders akademiska kastsystem där position gav makt.

Schoug kunde också gjort ett större nummer av den institutionella ramen för etableringen i systemet. I materialet finns doktorander och disputerade forskare från åtta olika miljöer, sinsemellan relativt olika. Det man frågar sig är om det finns distinkta ämnestraditioner inom forskarsocialisationen, som kan förklara den individuella erfarenheten – en tes som bl.a. Richard Whitley hävdade i sin bok *The Social and Intellectual Organisation of the Sciences* (Clarendon Press 1984). En studie som kommit ut parallellt med Schougs, Umeåsociologen Peder Karlssons *Forskarens socialisation: kunskapssoциologisk visit i doktoranders livsvärldar* (Umeå: Sociologiska institutionen 2004) visar t.ex. att väldigt få av de intervjuade – samtliga verksamma vid Umeå universitet – var oroliga över sina framtidsutsikter inom akademien, av det enkla skälet att flertalet redan var anställda på lärartjänster. Villkoren vid Lunds universitet skiljer sig därvidlag radikalt åt, vilket också torde påverka självuppfattning, syn på konkurrenssituation och liknande. Man kan anta att det föder en mer konkurrensorienterad syn, där selektion ses som en oundviklig del av ett system som utmärks av fundamental osäkerhet.

Ett relaterat analytiskt problem gäller hur konkurrensen inom forskarsamhället egentligen ska förstås. I en välkänd uppsats ("The Matthew Effect", från 1968) hävdade Robert Merton att den ojämna utdelningen av resurser (materiella såväl som icke-materiella, till exempel erkännande och citeringar) kan förstås ur ett systemperspektiv. I ett stort och heterogent system, som i princip är öppet för alla, skapar belöningar överblick och tydlighet. Som forskare bidrar vi till att upprätthålla detta system. Vi ger kritik och beröm vid seminarier och konferenser, vi väljer att läsa och låta oss påverkas av ett ganska begränsat urval av litteratur. Denna selektion är långtifrån "rättvis", men kan betraktas som rationell eftersom den sorterar i en kakofoni av vetenskapliga röster, och gör det utifrån kollegiala bedömningar (och idealt sett inte något annat kriterium, t.ex. kön, etnicitet eller ålder). Alla författare tillämpar den: vi citerar inte på ett rättvisande sätt utan väljer, ofta det som anknyter till och bekräftar våra antaganden, ibland sådant som vi vill lyfta fram som negativa exempel. Inte heller läser vi heltäckande och rättvist, utan väljer sådant som vi tror ska berika oss. Schoug väljer dock att se selektionen som en maktutövningsstrategi, en tolkning som kan diskuteras.

En annan fråga som kan resas gäller hanteringen av

resurser till forskningen. Tanken, som Schoug för fram, att ökade medel direkt till universiteten skulle vara en kungsväg mot ett mer välfungerande och egalitært forskningssystem kan diskuteras. Också universiteten väljer ut och prioriterar. Universitetens eget urval tenderar just att vara sådant som Bourdieu beskriver i sin tidigare apostroferade analys, baserat i de etablerade forskarnas självbelöning. Bourdieu utgick också från ett universitetssystem, det franska, med en extrem anhopning av privilegier och makt hos de redan etablerade. Detta system skiljer sig radikalt från dagens svenska, som är mer likt det anglosaxiska systemet med konkurrens och selektion genom hela den akademiska karriären.

Forskningsfinansiärerna är också mer utsatta för styrning och extern påverkan av forskningsprioriteringar, genom regleringsbrev, påbud i forsknings- och statsverkspropositioner och liknande, än vad universiteten är. Styrningen får också effekter. Vetenskapsrådets utdelning år 2004 bär syn för sägen – kvinnor och yngre forskare (födda under 1960-talet och senare) har en stark position, medan äldre (födda på 1940-talet och tidigare) trängs undan. Såväl Riksbanksfonden som flera av "löntagarfundsstiftelserna" (bland annat SSF och MISTRA) har gjort betydande insatser för att skapa ett utrymme för yngre forskare att etablera sig i systemet. Meritokrati och konkurrens kan därför faktiskt gynna yngre forskare, och hålla det traditionella privilegiesystemet stängd.

Man kan också undra hur ett icke konkurrensbaserat forskningssystem egentligen skulle fungera. Kanske är det en av Paul Feyerabend inspirerad vision av ett helt igenom pluralistiskt system av teorier och metoder som finns underförstådd i boken. Det är tveklöst en spännande tanke att omsätta de konstruktivistiska grundsatserna i praktisk forskningspolitik, att låta hundra blommor blomma, men hur skulle det egentligen se ut? Ska alla ansatser och resultat behandlas symmetriskt och hur ska urval i publikationer och tidskrifter ske (om det nu överhuvudtaget ska ske)?

Det är med andra ord många viktiga frågor som reses vid läsningen av Fredrik Schougs bok. Den inspirerar och skapar ny och viktig – och därför läsvärd – kunskap kring en viktig del av forskartillvaron, etableringsfasen och nålsögat in i systemet. Vi lär oss mycket om hanteringen av misslyckande och osäkerhet i ett system som länge varit vidöppet och inte velat eller vågat selektera utan lagt uppgiften på doktoranderna själva att upptäcka om de är utvalda eller ej.

Mats Benner, Lund

Eva Helen Ulvros: *Dansens och tidens virvlar. Om dans och lek i Sveriges historia*. Historiska Media, Lund 2004. 381 s., ill. ISBN 91-85057-30-4.

År 1709 i mitten av mars besökte Fredrik IV av Danmark storhertig Cosimo III de' Medici i Florens. Dagen efter kungens ankomst gav Cosimo en bal till den höge gästens ära i Palazzo Pitti. Hovet och adelsfamiljerna, inte minst damerna, förstod snart att Fredrik IV älskade att dansa, och de hade order att vara ständigt beredda att ställa till med dans. Kungen var en passionerad kontradansör och hade alltid med sig en bok i vilken musikstycken var noterade på ena sidan och på den andra stod figurer och kryptiska tecken som visade stegen i hans senaste favoritdanser. Den florentinska noblessen var utmattad men imponerad av kungen från norr som var en så skicklig och outtröttlig dansör. Han kunde utan avbrott för vila hålla på till fem på morgonen. Som en riktig kung! suckade damerna. Den nordiska kärleken till dans slog toscanarna med häpnad och fasa. Vid ett tillfälle, ute i en lantvilla (Lapeggi), efter förfriskningar, föreslogs dans, först ute i parken sedan inomhus i en i all hast iordningställd sal. Den danslystne kungen ledde med stor energi fransäser, kontradanser och toscanska bonddanser ("alla spalmeta, alla mestola, alla scarpettaccia") till tre på morgonen. När Fredrik IV väl lämnade Florens var alla utpumpade av allt dansande. Den ironiska och humoristiske poeten Fagiuolo vid Cosimos hov hade roat bevittnat den danske kungens energiska, passionerade framträdande på dansgolvet, och inspirerades till en hyllningsdikt till dansen, *In lode del ballare*, som slutade med följande rader: *Il ballo insomma è cosa da Signore/ Usato è da' Monarchi e dagli Dei/ Infonde agilità, forza e valore*. (Dansen i korthet är Herremans angelägenhet/ Brukas av Monarker och av Gudar/ Ingjuter vighet, styrka och mod. [Min övers.] Ur Conti, Giuseppe 1909. *Firenze dai Medici ai Lorena. Storia, cronaca, aneddotica, costumi [1670–1737]*. Giunti Reprint. Firenze: Bemporad editore.) Fredrik IV skulle säkert ha sympatiserat med historikern Eva Helen Ulvros i hennes entusiasm för dans som resulterat i en ovanligt engagerad och personlig studie om dans som praktik och kultur. Det lätta handlaget och den smittande berättarglädjen drar med sig läsaren på en lustfylld tur i tid och rum. Den gedigna lärdom som generellt präglar Ulvros arbeten garanterar den vetenskapliga halten i *Dansens och tidens virvlar. Om dans och lek i Sveriges historia*. Författaren har ett budskap som genomlyser